

**BATIDA VE TÜRKİYE'DE
KURAMSAL MİLLİYETÇİLİK**

YAYIN NO: 893

BATI'DA VE TÜRKİYE'DE KURAMSAL MİLLİYETÇİLİK
Prof. Dr. A. Baran Dural

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Eylül 2018
2. Basım: Aralık 2018

ISBN: 978 - 605 - 9521 - 93 - 2

Editör: *İsmail Turan*
Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

**BATIDA VE TÜRKİYE'DE
KURAMSAL MİLLİYETÇİLİK**

Prof. Dr. A. BARAN DURAL

A. Baran Dural

Prof. Dr. Aslen Balıkesir Gönen nüfusuna kayıtlı olan yazar, 1972 yılında İstanbul'da doğdu. Sırasıyla İstanbul Özel Amerikan Robert Lisesi, TC. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü (Lisans ve yüksek lisans) mezunu. Doktorasını TC. Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı'nda, "*Yakın Dönem Türk Siyasal Tarihi*" alanında tamamladı. Doktora tez konusu, "*Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu*" olan Dural, halen Trakya Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi Kamu Yönetim Bölümü'nde Siyasal ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nda görev yapmaktadır. "*Tarihi Roman*", "*Turan İdealine Farklı Bir Bakış*", "*Siyaset Biliminde Kuram- Yöntem- Güncel Yaklaşımlar*", "*Çağdaş Siyasal İdeolojilerde Kuram- Yöntem- Güncel Yaklaşımlar*", "*Sosyolojide Kuram- Yöntem- Güncel Yaklaşımlar*", "*Onun Hikayesi*", "*Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu*", "*His Story: Mustafa Kemal and Turkish Revolution*", "*Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket-III*", "*Milliyetçiliğin Yakın Tarihi*" isimli kitapları yayımlanan Dural, Leo Tolstoy'un "*Sanat Nedir*" başlıklı eserini İngilizceden tercüme etmiştir. 2009 yılında, Siyasal Hayat ve Kurumlar Anabilim Dalı, "*Türk Siyasal Hayatı*" Bilim Dalı'nda Doç. Dr. olmaya hak kazanan Dural'ın yerli ve yabancı yayın organlarında yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. 2016'da Prof. Dr. unvanına yükseltilen Dural, akademik hayatından önce *Ufuk Çizgisi, Yeni Düşünce, Ortadoğu, Yeni Hafta, Nokta, Yön, Ateş, Yeni Günaydın, Yeni Şafak, Hergün, Ayyıldız*'da yöneticilik- yazarlık- muhabirlik yapmıştır. Evlidir.

Bu eser Prof. Dr. Dural'ın, "*Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket I-II*" kitabı esas alınarak hazırlanmıştır. Kitabın ilk iki bölümüne gerek içeriksel gerekse kaynaklar açısından eklemeler yapılmakla kalmamış, aynı zamanda bazı yeni kısımlar da eklenerek kitap güncellenmiş, adeta yeni bir metin haline getirilmiştir. Eserin 3. bölümü ise tamamen yeni metinlerle birlikte, Dural ve arkadaşlarının hazırlanarak çeşitli kongrelerde sunulmuş makalelerden oluşmaktadır. Kitap akademik ölçütlere uygun olarak zenginleştirilip yenilenmiştir. Eserde sıklıkla "*Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket I-II*", "*Başkaldırı ve Uyum: Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu*", "*Türk Modernleşmesinde Temel Tartışmalar*", "*Milliyetçiliğin Yakın Tarihi*" eserlerinden yararlanılmıştır. Kitabın kaynakçasında yer verilen bu eserlere, bire-bir alıntılar dışında ayrıca metin-içi kaynakça bağlacı gösterilmeyecektir. (Y.N.)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	7
Metot ve Genel Kaynakça.....	7

1 . B Ö L Ü M

Kuramsal Açıdan Devlet/Ulus-Devlet/Millet.....	15
Kaynakça.....	187

2 . B Ö L Ü M

Ulus-Devlet/Çok-Kültürlülük/Küreselleşme.....	195
Toplumsal-Sosyal Dinamikler.....	258
Çok-Kültürlülük Sorunsalı: Evrenselliğin Sanal Dibe Vurumu.....	289
Kaynakça.....	307

3 . B Ö L Ü M

Dar-Kesit: Akımlar-Olaylar-İnsanlar-Toplum.....	317
Göç ve Türkiye I: Rumelili Göçmen Kadınların Siyasal Hayata İntibakları.....	319
Göç ve Türkiye II: Bizim Hikayemiz; Eğitime Erişim Hakkı Üzerinden Konar-Göçerlik Olgusu.....	335

Kökenler 1: İttihat Terakki'nin Ulusal İktisat Politikalarından Portreler.....	356
Kökenler 2: Türk Milliyetçiliğinin Turnusol Kâğıdı DP'den 27 Mayıs'a Sosyalist Sol Hareketin Temel Argümanları.....	372
Kökenler 3: Siyasal İslam-Modernizm "Ayşecik" Filmi Tadındaki Tartışmada "Göle Ekolü" mü, Yeni Gökâlçiliğın "İstenmeyen" Dışavurumu mu?.....	385
Kaynakça.....	394

GİRİŞ

METOT ve GENEL KAYNAKÇA

Milliyetçilik 19. ve 20. yüzyılların en önemli ideolojisi olarak gösterilmektedir. Gerçekten de söz konusu zaman dilimi içerisinde Avrupa-Asya uzanımının güçlü imparatorlukları çökmüş, dünya haritası yeniden çizilmiş ve dünyanın dört bir yanında irili-ufaklı ulus-devletler kurulmuştur. Çok genel-geçer bir anlatımla, *“Uluslara kendi kaderlerini tayin edebilme hakkının”* verilmesi ve bunun dünya ölçeğine dağılımı, milliyetçi elitler ile ulus-devletler vasıtasıyla sağlanmıştır. Ancak milliyetçiliğin de diğer tüm ideolojilerin ortaya çıkışlarında görüldüğü gibi, hayli yanlış yorumlanmış örnekleriyle kendisini ifade ettiği gerçeği; bu ideolojiye yönelik kuşku/itirazları beraberinde getirmiştir.

Milliyetçiliğe yönelik tartışmalarda kendisini hissettiren *“beyaz-siyah”* yaklaşımları ve tartışmacıların hiçbir *“gri tona”* fırsat tanımayan öngörülerinin altında yatan sebepler, konuyu tartışmanın güçlüğünü ortaya koyar niteliktedir hiç kuşkusuz. Bunun en somut nedeni Türk sosyolog-kuramcı Erol Güngör’ün de üzerinde durduğu gibi, *“Milliyetçiliğin bir peygamberi, ayetler/naslar bileşkesine ya da genel geçer kitabı bulunmamasına”* bağlanabilir. Ne var ki son kertede Güngör’ün açıklamasının basit bir hedef şaşırtma oyunundan başka bir değer ifade etmediği anlaşılır. Zira özellikle küreselleşen dünyada sadece liberalizm, Marxizm, fundamentalizmin değil, muhafazakar ideolojilerin hatta milliyetçi kuramların da evrensel kabul görmüş düşünsel liderlere ihtiyaç duyduğu gerçeği izahtan varestedir.

Öte yandan milliyetçi elitlerin dünya meseleleri üzerinde uzun boyutlu “*ahkam kesme lüksüne sahip olmamaları*” ve milliyetçiliğin, üzerinde temellendirileceği bir ulus-devletin mutlaka kurulmasının zorunluluğuna -o an böyle bir ulus-devlet bulunmasa bile- bağlı olması da söz konusu elitleri diğer ideolojileri savunan seçkinlerden ayırmaktadır. Bugün bile ciddi bir kuramlar bileşkesine sahip olmamakla eleştirilen milliyetçi elitler, bir sosyal-bilimcinin dikkati çektiği gibi kitlelere seslenip onları ikna etmeyi hedeflemezler. Zira onları birinci dereceden ilgilendiren husus, yığınları bir ulus-devlet fikrine eklemek ve ulus-devlet adına kitleyi teslim almaktır.

Genel Hatırlatmalar

Milliyetçilik tartışmalarını kısırlaştıran en önemli hususlardan bir diğeri de sorunun devlet, ulus-devlet, millet, modernizm, küreselleşme, çok-kültürlülük (yakın zamanlarda etnik kimlik ve etnisite) kavramlarıyla mı, yoksa kimi ideolojilerin aşılmaz önyargularıyla mı tartışıldığıdır. Milliyetçiliği, “*hayali cemaatler*” oluşturmakla suçlayan Benedict Anderson yaklaşımı, bugün sıklıkla eleştirilir hale gelmiştir. Gerçi milletlerin “*hayali cemaatler*” olarak adlandırılabileceğini varsayan görüş, kolaylıkla reddedilebilecek cinsten bir önerme sayılmamalıdır. Bu meyanda bir ulus-devletin varolabilmesi için o coğrafyada, “*Gazete okuyan yurttaşlar yığınıyla fikri emeğini düşün pazarında özgürce satabilecek aydınların buluşturulması gerekliliği*”ne ilişkin önerme de ilk bakışta yadırgansa bile, üzerinde durup düşünmeyi hak eden bir analizdir. Ulus-devleti kuran milliyetçi elitlerin belirli bir millet fikrini ve onun kuramsal altyapısını yeni devletin yurttaşlarına kimi kodlamalar vasıtasıyla “*dayattıkları*” oldukça haklı bir tezdır. Söz konusu kodlamaların, milli heyecan-beklentilerin yurttaşlara yazılı-görsel medya aracılığıyla ulaştırılıp, belli bir rıza sağlanmaya çalışıldığı bilinen bir gerçektir. Yine de milliyetçiliğin ve millet gerçeğinin tamamen yapay kodlamalardan ibaret olduğunu söylemenin “çok insafsız bir tez” olmayacağı kaydedilmelidir.

İşte tüm bu veri-tartışmalar, Türk milliyetçiliğini kapsamlı bir sorgulamaya tabi tutmayı zorunlu kılmaktadır. Zira özellikle

cumhuriyet sonrası parametreleri, Türk milliyetçiliğinin ikili bir paralellik bağlamında yürüdüğünü gözler önüne sermektedir. Çalışmada Türk devletinin temel yapısını oluşturan bir argümana dikkat çekilmektedir. Bu “*pragmatizm (faydacılık) ilkesidir.*” Selçuklu ve Osmanlı'nın “*yıkıntılı mirası*” üzerinde konuşlandırılan Türkiye Cumhuriyeti devleti de Türk devlet geleneğinin pekçok dinamiğini devralmış üstelik son dönemdeki, “*Türk Modernleşmesi projesi*”ni kesintisiz hatta yer yer daha radikal bir biçimde sürdürmeyi ilke edinmiştir.

Bu çalışmanın ilk ayağını oluşturan “*Devletin Malı Olarak Milliyetçilik*”te, Türk devletlerinde kökü çok daha derinlere uzanan ve devlet aygıtı tarafından işlevselleştirilerek kullanılan bir milliyetçilik geleneğinin hüküm sürdüğü varsayılmaktadır. Orhun Anıtları'ndan günümüze ulaşan kültürel mirasta, çok-kültürlü İmparatorluk mozaigi milliyetçiliği geçer akçe olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu da çalışmanın ikinci önemli varsayımını oluşturmaktadır. Ne var ki, Osmanlı'nın 150 yılı bulan, “*eriyiş dönemi*” nüfus dengesini tekrar Türkler lehine değiştirmiştir. Dolayısıyla da Osmanlı'nın son dönem aydınları, -ki aynı zümre daha sonra cumhuriyeti kuran elitler olacaktır- “*Devlet nasıl kurtulur?*” sorusuna dört cevap vermek zorunda kalmışlardır. Bu yanıtlardan ilk ikisi olan Osmanlılık ve İslamcılık akımları geçerli reçeteyi oluşturamadıkları için gözden düşmüş geriye 20. asrın en tutarlı “*kurtarıcısı*” olan milliyetçilik kalmıştır. Her ne kadar 21. yüzyıl milliyetçiliğin küreselleşmenin ulus-devlete karşı yoğun bir saldırısıyla başlamış olsa ve ulus-devleti savunan milliyetçi ideolojilerin liberal, fundamentalist, etnik milliyetçi ve/veya faşist akımlarla mücadelesiyle şekillense bile, milliyetçiliğin sağ-sol versiyonlarıyla yeniçağda da önemli mesajların seslendiricisi olmayı sürdüreceği anlaşılıyor. Yeniden geç-Osmanlı dönemine dönüldüğünde, aydınların Türkiye'yi kurtarmak uğruna bel bağladıkları dördüncü ideolojinin, Batıcılık ve onun peşisıra yürüten liberalizm olduğu anımsanacaktır. Ne var ki, liberalizmin geç-Osmanlı döneminden bu yana halktan pek fazla rağbet göstermemesi, bu akım ve takipçilerini değişik ideolojilerle dirsek temasında kalmaya mecbur bırakmıştır.

Doğrusu işin bundan sonraki kısmı az çok tüm sosyal bilimcilerin malumudur. Toplum altı asır sonra birkez daha dönüştürülecek ve kendisini tebaa olarak hisseden yeni yurttaş birikimine aslında bir millet oldukları benimsetilecektir. Mardin'in de kimi makalelerinde belirttiği gibi Kemalizm'in en büyük başarısı, daha önce modern anlamda ulus kimliğine sahip olmayan bir topluluğu, inanmış ve rıza göstermiş bir millete dönüştürmesidir. Bu noktada sosyoloji yeni cumhuriyetin vazgeçilemez bir müttefiki haline gelmiştir. "*Ulus-devlet kuramı*"nın önemli fikir babalarından Ziya Gökalp ile "*adem-i merkezîyetçiliğin bayraktarı*" Prens Sebahattin'i karşılaştırıldığı bölüm ile oradan Mümtaz Turhan ve üniversite tasfiyelerine dek kavramsallaştırılan örüntü; cumhuriyet-sosyoloji-ulus devlet ilişkisine dikkati çekmektedir. Burada Batı Avrupa düşün izleğinden Türkiye'ye taşınan, "*Sosyoloji bir ulus-devlet bilimi midir?*" yaklaşımı kurulan tartışma zeminine önemli bir dayanak noktası olarak kullanılmaktadır.

Bulgular, Değerlendirmeler

Ancak dünyanın dört bir yanında barut ve coşkulu isyan pratiği çerçevesinde hayata geçirilen ve yerleşik seçkinleri yerinden eden bir ideolojinin, hem devleti kuran yenilikçi kadro, hem de konum yitiren eski seçkinler tarafından toplumsal dönüşüm projesi olarak kullanılması beraberinde, kimi sıkıntıları da getirecekti. Nitekim bu sıkıntıların gündeme gelmesi de çok gecikmedi. Son Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından yaşanan ayrışma ve CHP'nin İsmet İnönü tarafından yeniden yapılandırılması bu çelişkinin temelinde yeralıyor.

Yukarıda yeralan görüşler hem "*kültürel milliyetçiliğin*" anlatıldığı daha eski bir çalışmanın kısa özetini, hem de bu çalışmanın temelini oluşturan, "*kuramsal çerçeve*"nin kapsamını içeriyor. Kuramsal çerçeve, kısaca milletin ne olduğundan "*devlet/ulus-devlet/millet*"le birlikte gündeme gelen diğer kavramlara, etnisiteden milli karakterin özelliklerine kadar çeşitli kısımları kapsıyor. Kavram ve tanım ağırlıklı olan söz konusu bölümde önce düz tanımlara iniliyor, ardından nispeten kapsamlı açıklamalara geçiliyor ve nihayetinde de kimi ideolojilerin konuya

yaklaşımları değerlendiriliyor. Tek bir milliyetçilik tanımı üzerinde yürümek ya da belli bir fikir ekseninden hareket etmek yerine, değişik tanımların içiçe gözlemlenip ve tartışılmaya çalışılıyor. Küreselleşme, çokuluslu şirketler, çok-kültürlülük, kimlik sorunları gibi siyasal gündemi birincil dereceden etkileyen tartışmalar, milliyetçilik ve ulus-devlet uzamında masaya yatırılıyor.

Milliyetçilik çalışmalarının ortaya koyduğu en önemli bulgulardan birisi milliyetçiliğin ayrı ayrı kaynaklardan çıkıp, belli bir tarihe ismini verdiği değil, her ulusal hareketin diğer ulusal hareketlerin bir ya da daha fazla niteliği, tarihsel varlık alanından yararlanarak kendini ifade şansı bulmuş olmasıdır. Bu meyanda dünyanın çok değişik bölgelerinde tarihin farklı süreçlerinde filiz veren milliyetçi hareketlerin kökenine inildiğinde, milliyetçiliğin genel-geçer özelliklerine rastlamak mümkündür. Ki bu tez, milliyetçiliğin genel-geçer bir kuramsal bütünsellik oluşturmadığı/ oluşturamadığına dair yanlış bilincin karşısında konumlanan bir anlayışa dikkat çekiyor.

Metot

Arşiv ve kaynak (literatür) taraması çalışmada ağırlıklı bir yer tutuyor. Gerek milliyetçilik gerekse milliyetçi akımların ideolojik kökenleriyle ilintili kavramlar, konuyu değişik açılardan irdeleyen kuramcılarının eserlerinin karşılaştırılması ve ortaya çıkan sonuçların analiziyle sürdürüldü. Batılı yazarların eserlerinde ortaya attıkları tezler kısaca tartışıldıktan sonra sık sık yerli kaynaklara müracaat edilen çalışma boyunca, gelişmelerin hem dış seyri hem de Türkiye pratikleri birlikte ele alınmaya çalışıldı. Türk Milliyetçiliğinin kendi içerisinde dönemleştirildiği örnek-olay anlatılarında da benzer bir metot uygulandı.

Yeni Zamanlar

1990'lı yıllarda sosyalizmin çözülmesi, üçüncü kuşak milliyetçi aydınlarının önünü açtı. Artık milliyetçilik gibi "*kentli-laik*" bir akımı anlatırken, "*milliyetçi-muhafazakar*" kavramına itibar gösterilmiyor, görece laik politika güdülüyor ve devlet gözetilmesi

gerektiği oranda düşünülüyordu. Hatta milliyetçi kadrolar zaman zaman devletin temel zihniyetini kıyasıya eleştirmekte sakınca da görmüyorlardı. 1960'lı yıllarda hayli revaçta olan, ancak; pratiğin birinci elden belirleyici olmasından ötürü kitlelere yeterince anlatılamayan eski masalsı fantastik anlatılar bilimsel ayrıçlarla zenginleştirilip, referans kaynakları geliştiriliyordu. Çalışma geneli incelendiğinde, hem tümevarım hem de tümdengelim yöntemlerine rastlanılacaktır. Eserin kimi kısımlarında 20. yüzyıldan 21. yüzyıla dünya siyasetinde yaşanan kırılmalar; hem evrensel hem Türkiye odaklı olarak irdelenecek, milliyetçiliğin daha önce sosyalizme karşı olduğu gibi, bugün de küreselleşmeye karşı bir reaksiyon hareketi olarak mı kullanılmak istendiği sorunsalı tartışılacaktır.

1 . B Ö L Ü M

KURAMSAL AÇIDAN DEVLET/ULUS-DEVLET/MİLLET

Milliyetçilik sorununu Fransız İhtilali ve Aydınlanma bağlamında tanımlamaya meyilli hakim görüşlerin yanısıra tarihin Çifte Devrimler Çağı öncesi dönemlerinde farklı milliyetçilik tanım ve kalıplarına rastlandığı, her milliyetçilik kuramının dönemsel şartlarıyla birlikte ele alındığında anlamlı olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda Türklerde milliyetçiliğin kökeninin Ortaasya'ya dek uzandığı varsayılabılır. Ancak bu tarih, halkın milliyetçilik bilincinin aksine devletin kökenleri ve yönetici kadroların ortak akıllarıyla sınırlıydı. Türk devlet geleneğinin en önemli yapıtaşlarından birisini oluşturan pragmatizm (faydacılık) ilkesi, tarih içerisinde değişik yönetici seçkinlerin bazı kuram ve ideolojilere yaslanmasına ve bunu yaparken de diğer kuram ve ideolojileri dışlamalarına neden oluyordu (Dural, 1998: 21-22).

Çalışmanın Amacı

Ortaasya'da uyruklarına birarada yaşama inancını aşlamak için "*millet bilincini*" aşıl原因 ve aynı çabalarını Selçuklu döneminde de sürdüren yönetici elitler, Osmanlı imparatorluğunun çok-milletli bünyesinde, "*milliyetçiliğin geçer-akçe olmadığı*"nı kabullenmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Bu arada imparatorluk sınırları genişleyip nüfus üç ana unsura bölününce, faydacıl bir devlet bürokrasisine fazla bir seçenek de kalmıyordu hiç kuşkusuz. Fethedilen hıristiyan, yahudi unsurların karşısında duran müslüman yığınlar devlete sadakatile bağlayabilme zorunluluğu, hatta imparatorluk içindeki hıristiyan tebaanın zaman zaman nüfus çoğunluğunu ele geçirmesi, Osmanlı bürokrasisini ortak